

METODOLOGIJA RAZISKOVANJA V SKUPNOSTI

Vera Grebenc

Fakulteta za socialno delo, študijsko gradivo

Uvod

Raziskovanje je pogoj vzpostavljanja skupnostnega projekta. Raziskovalna metoda, ki omogoča dober vpogled v kontekst skupnosti je Hitra ocena in odgovor, ki jo predstavimo v nadaljevanju. Ta raziskovalni pristop omogoča **ORIS SKUPNOSTNEGA KONTEKSTA in ZBIRANJE LOKALNEGA ZNANJA**.

1 HITRA OCENA IN ODGOVOR (predstavitev etnografske metode raziskovanja)

Raziskava temelji na "Hitri oceni in odgovoru", raziskovalni metodi, ki sta jo razvila Stimson, Fitch in Rhodes za Združene narode in WHO (Rapid Assessment and Response, 1998) in predstavlja primeren instrumentarij za raziskovanje, saj omogoča dober in hiter vpogled v okolje tako na demografskem kot kulturnem nivoju.

Metoda omogoča kombiniranje kvalitativnega in akcijskega raziskovanja (dialoškost). Gre za to, da nam tak raziskovalni pristop omogoča, da dobimo hitro oceno nekega pojava na nekem področju, ki je lahko predvsem geografsko področje, lahko pa je tudi osredotočeno na neko področje institucionalnega delovanja. Tako si na hiter način z informacij, ki so nam na voljo, ustvarimo čimbolj zaokroženo in celovito sliko nekega pojava, gre predvsem za **poizvedbo in skico terena**.

Poizvedbe izvedemo s kombinacijo zbiranja informacij pri različnih virih:

- pri **ciljni populaciji** (npr. uporabniki neke službe, prebivalci neke soseske, skupnosti, pri članih neke družbene skupine ipd.)
- pri **izvajalcih storitev** (npr. SCD, zdravstveni domovi, zavodi, nevladne organizacije)
- v okviru **drugih institucij** (npr. zdravstveni domovi, šola, policija, upravne enote...)

Zbiramo različne **vrste informacij**:

- izjave (pripovedi, stališča, mnenja, izkušnje, ocene)
- dostopne statistične podatke
- podatki, ki jih posredujejo različne institucije (npr. o programih, storitvah, uporabnikih, kriterijih...)

Metode in viri

- intervjuji (strukturirani in polstrukturirani) z informanti (predstavniki ciljne skupine)
- vprašalniki
- analiza obstoječih statističnih in kvalitativnih podatkov
- pridobivanje podatkov iz arhivov služb in ustanov
- intervjuji s ključnimi osebami (npr. predstavniki različnih služb, pomembni ljudje v skupnosti...)
- focus skupine
- ad-hoc informacije

- opazovanje

Drugi uporabni viri:

- nacionalni programi
- podatki o političnih akterjih v skupnosti
- obstoječi informacijski sistemi (zdravstveni, policijski, socialni, šolski...)
- predstavniki ciljne skupine
- posamezniki, ki so v stiku s ciljno skupino

Hitro oceno skupnosti sestavljajo:

- *oris konteksta* (skupnosti) in
- *etnografski zemljevid* pojava/ raziskovalnega področja (informacije povezane z določenim pojavom, npr. uživanje drog v kraju)

Hitra ocena mora dati odgovore na ključna vprašanja, ki so hkrati tudi izhodišče za načrtovanje delovanja v skupnosti.

Definiciji: ocena potreb in virov

Ocena potreb	Ocena virov
je sistematična ocena: - vrste, - intenzivnosti (<i>globine</i>), - razširjenosti in - pomembnosti problema.	je sistematična ocena odgovorov (denar, ljudje, prostor, znanje, vrednote, storitve...): - ki so na voljo, - ali jih je potrebno še zagotoviti

Hitra ocena vključuje:	S hitro oceno zaznamo intervencije, ki so:
- oceno situacije (problemi, potrebe) ter - oceno razpoložljivih virov in - potrebnih virov.	- nujne, - primerne, - izvedljive in - stroškovno ugodne

Ocena virov pomeni oceno prednosti in pomanjkljivosti, vrzeli in novih virov, ki bodo morda potrebni. Hitra ocena mora dati odgovore na ključna vprašanja, ki so hkrati tudi izhodišče za načrtovanje delovanja v skupnosti.

Načela in značilnosti Hitre ocene in odgovora

- *Hitrost*: Čas je osrednjega pomena, ko gre za socialne in zdravstvene probleme. (pri uživanju drog se lahko pojavijo novi vzorci rabe drog hitreje kot smo zmožni izpeljati konvencionalne raziskave).
- *Stroškovna upravičenost (Cost-effectiveness)*: za HO uporabljamo tiste tehnike, ki omogočajo zajeten output informacij glede na input sredstev in raziskovalčnega napora. Izogiba se »dragi delovni sili in časovno intenzivnim tehnikam«. Prednost imajo poceni viri informacij.

- *Izraba obstoječih podatkov:* Zbiranje novih podatkov (kot so npr. pregledne študije, merjenje) le ko so obstoječi podatki neustrezni.
- *Uporaba multiplih indikatorjev in podatkovnih virov.* Pri HO kombiniramo različne metode in podatkovne vire. To zahteva kompleksnost socialnih situacij, še posebno ko gre za situacije, ki so skrite in občutljive.
- *Investigativna orientacija:* pri HO gre za *detektivsko* naravnost. V številnih družbah obstajajo politični in kulturni razlogi, ki vodijo v zanikanje določenih aktivnosti. To je še posebej značilno, ko gre za uživanje drog ali spolnost. Prednost Hitre ocene je, da spodbuja stalno preverjanje rezultatov z informacijami, kijih dajejo različni viri pa tudi z uporabo različnih metod (pogovor, opazovanje z udeležbo).
- *Sklepanje na podlagi indukcije:* Raziskovalci sklepajo induktivno, teorijo in zaključke gradijo na podlagi sklepov, ki temeljijo na konkretnih situacijah, s primerjavo in upoštevanjem različnih informacij. Pri induktivni analizi postavimo začetne definicije in hipoteze o problemu, ki jih redefiniramo, dopolnimo ali zavrnemo tekom raziskovanja, ko pridobivamo nove dokaze.
- *Relevantnost glede intervencij in praktičnih vprašanj:* HO naj bi podprla razvoj intervencij (koristnost HO lahko bolj merimo po možnostih, ki jih daje za postavljanje odločitev in ravnanj kot pa le po njeni znanstveni ostrini.
- *Raziskovanje različnih ravni v družbi:* Problem je potrebno pogledati iz socialnega, kulturnega, religioznega, političnega in zgodovinskega kontekst. S hitro oceno se gibljemo preko številnih in različnih ravni raziskovanja, z namenom, da zaznamo in ugotovimo različne ravni delovanja/ intervencij. Vse družbe danes so na stopnji hitrih in dinamičnih sprememb, še posebej je to značilnost držav v razvoju. Uživanje drog se lahko pojavi nenadoma in se hitro razvija. Presega le raven skupnosti, saj se odvija znotraj strukturnih in ekonomskih pogojev posamezne države.
- *Vključenost skupnosti:* S hitro oceno delujemo v skupnosti, skupnost vključimo na ravneh raziskovanja in načrtovanja in zagovorništva intervencij.
- *Svetovanje:* S hitro oceno prepoznamo različne potrebe različnih uporabnikov (od posameznikov do skupin, vključno z uživalci drog).
- *Primernost in ustreznost pred znanstvenim perfekcionizmom:* Zanesljivost in veljavnost ugotovitvam daje navzkrižno preverjanje s pomočjo uporabe različnih virov (triangulacija podatkov).
- *Triangulacija* pomeni zbiranje podatkov na podlagi različnih in številnih virov, pogosto z uporabo različnih metod, vse dokler raziskovalec ni gotov glede veljavnosti in reprezentativnosti informacij ter glede različnosti, konfliktnosti in kontradiktornosti, ki veljajo v družbi. Hitra ocena daje z uporabo različnih metod celo zanesljivejše in veljavnejše rezultate, kot jih je mogoče dobiti z uporabo le ene raziskovalne metode in enega vira.

Osnovno načelo **poizvedovanja** je ekonomičnost in pragmatičnost. Zavedamo se namreč, da vseh podatkov ni mogoče dobiti in da vsi podatki ne bodo zanesljivi in veljavni. V ta namen v poročilu sami ocenimo veljavnost in zanesljivost zbranih virov in podatkov. Vodilo naj bo: Boljše nekaj kot nič!. Hitra ocena je namenjena, da zberemo podatke čim hitreje, saj je le tako mogoče hitro oblikovati ustrezen odgovor in načrtovati intervencijo. Prav zato je dobro, da pri raziskavi sodelujejo tudi uporabniki, saj lahko pomagajo pri oceni veljavnosti rezultatov in nam pomagajo pri podrobnejši razlagi zabeleženih fenomenov.

Prvine hitre ocene in odgovora so opisnost, konkretnost in poudarek na induktivnem sklepanju. Tak pristop omogoča dobro opisovanje scene, zbrani podatki nakažejo in pokažejo nekatere procese, ki jih lahko beležimo. Z zbranim gradivom lahko oblikujemo podobo nekega pojava ali še bolje rečeno etnografski zemljevid pojava. Tako je ta metoda etnografska v ozkem pomenu te besede, v smislu zapisovanja izjav, verovanj, praktik, ki so lastna skupini, ki jo raziskujemo, spoznamo torej, kako se kaže njihova predstavitev javnosti, po drugi strani pa je to tudi kartografska metoda, saj zbrano gradivo lahko uredimo, katalogiziramo, seveda z odprto možnostjo dopolnjevanja in preurejanja.

Ko gre za načrtovanje projektov v skupnosti, lahko s hitro oceno pridemo do večjega števila majhnih, pritličnih teorij o ravnanju neke skupine ali posameznikov ter drugih akterjev, ki nam bodo sčasoma gradivo organizirale v pregleden zemljevid, ki nam bo služil za načrtovanje delovanja v s skupnosti (npr. taktik zmanjševanja škode) in širše načrtovanje strategij na tem področju.

Težava: SIVE LISE (informacije, ki se izmuznejo)

To se zgodi pri vsakem raziskovanju, potrebno je to dejstvo upoštevati (ponovno preverjamo teren, uporabimo dodatne metode (poglobljeni intervju s ključno osebo ipd.).

1.1 DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI SKUPNOSTI – ORIS KONTEKSTA

Z orisom konteksta pridobimo vpogled v geografske in demografske značilnosti skupnosti (kvantitativne in kvalitativne podatke), kar nam omogočajo hitri poizvedovalni razgovori z ustreznimi ljudmi (posamezniki in predstavniki institucij) in z zbiranjem obstoječih statističnih podatkov:

- zemljepisni opis lokacije (osnovne zemljepisne značilnosti),
- o populaciji in demografskih značilnostih,
- raven izobrazbe,
- podatke o religiji,
- zdravju prebivalstva,
- glavne značilnosti lokalne ekonomije,
- glavne komunikacijske kanale in dostop do medijev,
- mobilnost prebivalstva,
- osnovna infrastruktura,
- sistem lokalne samouprave in politična struktura,
- ravni odločanja,
- pregled, katere so zdravstvene službe,
- izobraževalne ustanove,
- socialne službe,
- nevladne organizacije,
- o delovanju policije in kazenski pregon (kazniva dejanja in prekrški v zvezi z uživanjem drog).

Ti podatki nam govorijo o značilnostih nekega področja, tako lahko iz njih razberemo ali gre za revnejše ali bogatejše okolje, kdo tam živi, kakšna je infrastruktura... Ti podatki so pomembni zato, ker nam kažejo kakšni so viri s katerimi razpolaga skupnost in kateri so možni problemi v skupnosti, ki so prej posledica depriviligiranosti nekega lokalnega okolja kot pa rezultat ravnanj ljudi, ki tam živijo.

1. 2 ETNOGRAFSKI ZEMLJEVID

Pri izdelavi etnografskega zemljevida življenja posameznikov ali neke skupine prebivalstva nas poleg nekaterih kvantitativnih pokazateljev zanimajo predvsem kvalitativni podatki.

Zanima nas, **kako ljudje živijo, kakšen je njihov vsakdanjik, kako se srečujejo s težavami v življenju**, kakšne probleme občutijo, pa tudi, kako si sami pomagajo. Zanimajo nas torej tudi njihovi **potenciali in vrline** pri srečevanju s težavami.

Za zbiranje takih podatkov je najboljši način **intervju**¹ (s poznavalcem scene) in poizvedbe. Vodilni intervju naj bo z nekom, po možnosti takim, ki dobro pozna "sceno". Bistveno je, da se z intervjuvano osebo vzpostavi sodelovalen odnos in da se jo povabi k raziskavi. Ne le, da se razloži, kaj je namen in cilj raziskave, temveč tudi, da se kasneje sporoči, kaj ste zvedeli, intervjuvano osebo povabite, da komentira zapisano poročilo.

Etnografski zemljevid pojava/ raziskovalnega področja (informacije povezane z določenim pojavom, npr. uživanja drog v kraju) prikazuje:

- Značilnosti pojava:
 - poznavanje in zaznavanje pojava, stališča
 - stopnja pojava in trendi
 - značilnosti skupin
 - življenjski pogoji
 - življenjski stil in družbena vloga
 - kariera
 - zemljepisna umestitev
- Ocena socialnega konteksta:
 - delo, zaposlitev, šola
 - socialna mreža, stiki
 - stanovanje
 - socialne posledice, povezane z raziskovanim pojavom (problemi).
 - varnost (nasilje, kriminal)
- Ocena zdravja:
 - ocena zdravstvenih posledic
 - bolezni, nalezljive bolezni,
 - poškodbe
 - prehrana
- Tveganja, povezana s praksami vsakdanjega življenja neke ciljne skupine prebivalstva
 - vrste tveganega vedenja
 - zaznavanje tveganja
 - norme, ki regulirajo tvegano ravnanje
- Ocena služb, storitev in posegov, ki se ukvarjajo z določenim pojavom ali problemom:
 - eko-zemljevid služb (katere službe delujejo)
 - vrste obravnave
 - politika
 - ocena učinkovitosti
 - ocena potreb po službah in storitvah, ki še ne obstajajo
- Potrebe, želje ljudi

¹ Na voljo pa so tudi druge metode, kot jih navaja v Navodilih za ugotavljanje potreb v skupnosti Simona Žnidarec Demšar.

OPOMNIK ZA IZDELAVO ETNOGRAFSKEGA ZEMLJEVIDA

Področja raziskovanja

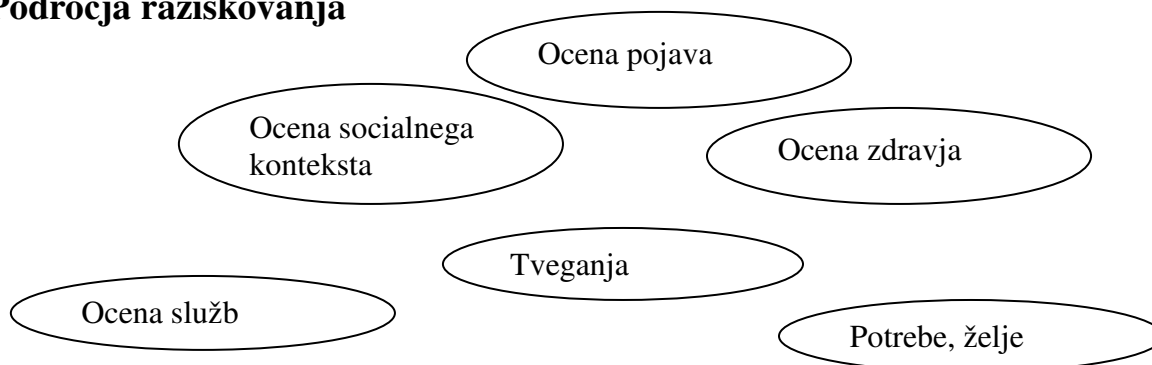

Tabela: Matrika senzitivirajočih pojmov

Ocena pojava	Ocena socialnega konteksta	Ocena zdravja	Tveganja	Ocena služb
poznavanje in zaznavanje, stališča	materialni položaj	zaznavanje zdravja	vrste tveganj	eko-zemljevid služb
stopnja pojava in trendi	delo, zaposlitev, šola	bolezni, nalezljive bolezni,	zaznavanje tveganj	vrste obravnave (programi)
značilnosti skupin	socialna mreža, stiki	spolnost	norme	politika
vrednote	stanovanje	poškodbe	skupinske norme	ocena učinkovitosti
življenjski slogi, kariera	varnost (nasilje, kriminal)	prehrana	zunanje okoliščine tveganj	ocena potreb po službah in storitvah, ki še ne obstajajo
položaj v družbi	vpliv in moč	pravila in prakse samopomoči	tvegana ravnanja posameznikov	nujne intervencije (posamezniki, skupine)
zemljepisna umestitev	viri za samopomoč	vpliv življenjskih pogojev na zdarvje	znanje o zmanjševanju tveganj,	
	prakse preživetja	zdravje in življenjski slog	taktike in strategije zmanjševanja tveganj	
	potrebe, želje	potrebe, želje		

S temi točkami zemljevida si pomagajte pri oblikovanju vprašanj oziroma opomnika, ko pripravljate intervju.

Primer vprašalnika za etnografski zemljevid: Dvojne diagnoze

GLAVA INTERVJUJA

1 Okoliščine

Okoliščine izvedbe intervjuja:

- Kraj pogovora:
- Datum
- Čas trajanja pogovora: Začetek: Konec:
- Prostor pogovora
- Izvajalec intervjuja
- Okoliščine vzpostavitve stika (kako ste vzpostavili stik s sogovornikom):
- Drugi posebnosti v zvezi s pogovorom (posebnosti, morebitne motnje, komentarji...):

2. Podatki o intervjuvani osebi:

- Spol
- Starost
- Poklic/ izobrazba

3. Socialno-ekonomski status in socialni kontekst (*Veščine vsakdanjega preživetja in življenjski slog*)

Zaposlitev, delo

Ali ste zaposleni? Kje? Ste zadovoljni s službo? Imate kakšen drug status: npr. invalidska upokojeitev, študent, brezposelni, ste prijavljeni na zavodu?

Dnevne aktivnosti

Kaj radi počnete čez dan? Kako izgleda vaš običajen dan?
Imate kakšne hobije? Kaj pa telesna aktivnost?

Se vam zdi, da bi nekaj radi počeli, pa nimate možnosti (npr. zaradi financ)

Mobilnost

Kateri prevoz najpogostejše uporabljate? (peš, javni prevoz, imam avto)

Dohodek

S čim se preživljate? (Od česa živite?) Ali vam dohodek zadošča za življenje? Ste z dohodkom zadovoljni?
Kako ocenjujete, da ravnate z denarjem? (Ali ocenjujete, da znate razpolagati z denarjem?)

Stanovanje

Kje živite? S kom živite? Ali ste zadovoljni s stanovanjem? Menite, da je dovolj prostora v stanovanju? Kakšne so stanovanjske razmere? Velikost? Ali je ogrevano? Vlažno? Ali je stanovanje opremljeno? Je voda v stanovanju? Električna? Svetloba?

Prehrana

Ali si sami kuhate? Kje se sicer prehranujete? Ali dovolj jeste? Jeste dovolj pestro hrano? Kaj jeste?

Osebna higiena

Ali lahko poskrbite dnevno za osebno higieno?

Počitek

Kako si zagotovite počitek? Ali imate morda težave s spanjem?

Informacijsko omrežje

Ali imate telefon? Ga uporabljate? Berete dnevne časopise? Gledate televizijo, poslušate radio? Hodite v knjižnico? Kaj radi gledate? Kaj radi berete?

3.1 Socialne mreže

Pomembni stiki

Kdo so za vas pomembni ljudje v vašem življenju?

Partnerstvo, družina

Ali imate stike z družino? Kako ocenjujete vaše stike z družino? Ali imate partnerja/partnerko? Ste poročeni?

Otroci

Ali imate otroke? Koliko? Koliko so stari? Kako vam gre z njimi? Kakšne donose imate z otroki? Imate stike z otroci?

Prijatelji

Imate kakšno prijateljico, prijatelja?

Spolnost

Kako ocenjujete svoje spolno življenje?

Stališča do odnosov z drugimi

Ali se vam zdi, da ste oseba, ki potrebuje druge ljudi? Kako shajate z drugimi ljudmi? Kako drugi gledajo na vas?

Bi rad, da se v zvezi z odnosi, ki jih imate z drugimi ljudmi, kaj spremeni?

3.2 Kariera, spremembe v statusih (navzgor ali navzdol v osebni biografiji)

Ali so bili v vaši preteklosti kakšni dogodki, ki so po vašem mnenju vplivali na vaše življenje? Kateri so bili ti dogodki? Kako so ti dogodki vplivali na vaše življenje?

4 Ocena zdravja

1 Ocena lastnega zdravja, kronične, akutne bolezni, potrebe v zvezi s trenutnim zdravjem

Kako ocenjujete svoje zdravje?

Ali imate kakšne kronične bolezni? Ali imate osebnega zdravnika? Ali ste zadovoljni z njim? Ali imate svojega zobozdravnika? Ste zadovoljni z njim?

Se vam zdi, da bi morali v zvezi svojim zdravjem kaj narediti? Kaj bi morali narediti po vašem mnenju v zvezi z zdravjem? (alternativno vprašanje: Se vam zdi, da bi potrebovali kakšno zdravljenje v tem trenutku? Kakšno zdravljenje/katere zdravstvene storitve?)

2 Informiranost o zdravstvenem stanju, odnos z zdravniki

Kako ocenjujete odnos zdravnikov /zdravstvenega osebja do vas?

Ali imate jasne informacije o svojem zdravju? O zdravilih? Ali lahko pri zdravilih izbirate? So vam povedali, kaj imate na izbiro pri zdravilih? Kako prenašate zdravila?

3 Uporaba dovoljenih in nedovoljenih drog

Ali uživate kakšne droge? Katere droge? Kako pogosto? Ali ocenjujete, da imate zaradi uživanja drog težave? Katere?

Ali uživate alkohol? Kako pogosto? Ali ocenjujete, da imate zaradi pitja alkohola težave? Katere?

Ali sočasno jemljete tablete- psihofarmake, ki jih predpisuje zdravnik v kombinaciji z drogami in alkoholom? Kakšna so po vašem mnenju tveganja povezana s sočasno uporabo psihiatričnih zdravil in drog ali alkohola?

4 Samopomoč, stiska

Kaj naredite, ko vas kaj boli? Kako si pomagata v stiski (ko ste žalostni, v krizi)?

Kako rešujete vsakodnevne probleme?

5. Samomor

Ali ste že kdaj razmišljali o samomoru? Kdaj? Zakaj? Kaj sproži to misel na samomor?

6. Zgodovina zdravja

Kdaj ste dobili prvo diagnozo? (Kaj so vam zdravniki rekli, da imate?)

Se je takrat, ko ste izvedeli za to (te) bolezn, v vašem življenju kaj spremenilo? Kaj?

Kako živite s tem (diagnozami)?

Kako vaša bolezen vpliva na vaše vsakdanje življenje? (pomožno vprašanje: Kaj vam to (diagnoza) pomeni?)

5 Ocena služb

Zdravstvene službe

S katerimi zdravstvenimi službami ste v stiku? Ali ste zadovoljni s storitvami?

Kdo vam je v preteklosti nudil pomoč v zvezi z zdravjem? (splošni zdravnik, specialist, homeopat, privatniki, nevladne...)

Druge službe, inštitucionalna obravnava

Ali ste bili kdaj nameščeni v kakšni inštituciji (zavod, zapor, bolnica). Kako so vas obravnavali?

V katerih drugih službah tudi iščete pomoč (socialne – CSD, NVO, duhovniki, drugi)?

Ali ste zadovoljni s storitvami?

Dostop do socialno-zdravstvenih storitev

Ali prejimate kakšno denarno socialno pomoč?

Ali imate urejeno zdravstveno zavarovanje?

Pravice

Ali imate informacije katere storitve vam pripadajo? Kateri prejemki? (s strani države)

Ali poznate svoje pravice v socialnem in zdravstvenem varstvu? So vam zdi, da so vam kdaj te pravice kršene? Kdaj? Kdo jih krši?

Potrebe uporabnikov glede služb

Kako bi vam te službe bolj koristile? (Kaj bi radi, da se v teh službah spremeni?)

Ali bi kakšno storitev nujno potrebovali v tem trenutku? Katero? (intervencije, krize)

6 Tveganja:

Varnost

Ali se v okolju kjer živite počutite varno?

Nasilje, žrtev nasilja

Ali ste kdaj doživeli nasilje? Kdo je bil nasilen do vas? Ali nasilje še traja? Kako so nasilni do vas?

Povzročitelj/ica nasilja

Ali ste sami kdaj nasilni? Kdaj? Kako ste nasilni? Ali mislite, da bi lahko ogrozili življenja drugih? (Se vas je treba bati?) Kaj delate takrat? Kako se zaustavite, ko ste nasilni?

Nesreče

So se vam zgodile kakšne nesreče, npr. prometne? So vas že kdaj okradli? Ste se kaj poškodovali v zadnjem času? Se vam doma dogajajo kakšne nesreče (da kaj zažgete, pozabite zakleniti...)?

7 Potrebe, želje, hotenja, nuje, pričakovanja

Kaj je za vas v življenju pomembno? Kako vidite svojo prihodnost? Kaj mislite, da se vam bo v prihodnosti dogajalo? Kako si želite, da bi vam življenje potekalo v prihodnosti?

Kaj potrebujete ta trenutek, da bi bolje živeli?

7.1 Vrednote

Kaj so po vašem mnenju vaše vrline? (Kaj cenite pri sebi?) Se vam zdi, da imate veliko dobrih lastnosti? Katere? Kaj bi pri sebi radi spremenili? Zakaj?

Kaj cenite pri drugih? Zakaj?

Česa se v življenju vedno držite? (pravila, norme)?